

Žontar, J. *Arhivska veda v 20. stoletju*.¹ Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Arhivska veda v 20. stoletju Jože Žontara najnoviji je, među relativno brojnim, priručnik arhivistike, koji je iznjedrila slovenska arhivska stručna i znanstvena zajednica. Prepoznatljive je i vrlo jednostavne strukture: cjeline *Osnovni pojmovi*, *Zaštita arhivskoga gradiva*, *Oblici arhivskoga gradiva* te *Obrada i uporaba arhivskoga gradiva*² svojim nazivima i poretkom jasno govore o udžbeničkom, sustavnom pristupu. Komentar o udžbeničkom pristupu nema, dakako, nikakav vrijednosni sud, već je samo konstatacija. Daljnji će tekst izdanja potvrditi, ili pak opovrgnuti, opravdanost takva pristupa.

Prva se cjelina, *Osnovni pojmovi*, sastoji od triju poglavlja, što već daje naslutiti određeni redukcionizam i ogoljelost pristupa. Zasebno su obrađeni samo pojmovi dokumentarnoga³ i arhivskoga gradiva, a u trećem poglavlju ove cjeline autor donosi neke podatke o dosadašnjem bavljenju arhivskom terminologijom, no isključivo na razini Međunarodnoga arhivskoga vijeća.

Autor donosi pregled čestotnosti izraza *dokumentarno gradivo* i mijene objašnjava prije svega promjenama u terminologiji pripadajućega zakonodavstva (pojedinih zakonskih propisa koji su definirali arhivsku djelatnost u Sloveniji nakon 1945.). Naročito se naglašava razlika izraza *dokumentarno gradivo* i *dokumentacija*, pri čemu je dokumentarno gradivo sve gradivo koje nastaje radom nekoga stvaratelja, a dokumentacija gradivo kojega nastanak rezultira nekom pravnom posljedicom.

Drugo je poglavlje posvećeno zaštiti arhivskoga gradiva, a njime su ponajprije obuhvaćeni aspekti zakonodavne i materijalne zaštite. Dosta se razmatraju zaštita privatnoga gradiva, poimanje gradiva kao dijela kulturne baštine te organizacijski preduvjeti zaštite. Autor prati razvoj zakonodavstva toga područja od razdoblja Habsburške Monarhije, koje je Slovenija bila dijelom, pa sve do današnjih dana. Pregled obuhvaća propise od 1832. godine, kada je izdan prvi Dekret habsburške dvorske pisarne koji je uređivao neko postupanje s gradivom, preko prvoga republičkoga arhivskog zakona iz 1966.⁴ do aktualnoga zakona iz 1997. Prvobitne su zakonske odluke u tom smislu bile namijenjene samim stvarateljima gradiva, koji su prilikom izlučivanja spisa morali voditi računa o možebitnoj povijesnoj vrijednosti spisa. Takav se parcijalni pristup – donošenje samo nekih zakonskih propisa koji su obvezivali stvaratelje na određena postupanja s gradivom – nastavio sve do spomenute 1966., kada je, slijedom saveznoga Općega zakona o arhivskom gradivu i Zakona o Arhivu Jugoslavije (oba iz 1964.), donesen i republički slovenski zakon, koji je cjelovito uređivao zaštitu arhivskoga gradiva.

Glede statusa privatnoga gradiva unutar problematike zakonske regulative zaštite Žontar ističe važnost samoga njegova ulaska u zakonski sustav zaštite, međutim, naglasak stavlja na potrebu popularizacije i promidžbe kroz sve raspoložive medije kako bi se prije svega kod samih stvaratelja ili vlasnika ojačala svijest o važnosti toga gradiva. Također ističe važnost savjetodavne uloge arhivske službe, a napose pledira za mogućnost pružanja stručnih usluga privatnim vlasnicima arhivskoga gradiva.

U poglavlju o fizičkim uvjetima pohrane gradiva konstatira se relativno kasna pojava zakonskih propisa o ovom području, tj. Upute o načinu provođenja materijalne zaštite

¹ *Arhivska znanost u 20. stoljeću*

² *Osnovni pojmi, Varstvo arhivskega gradiva, Oblike arhivskega gradiva, Usposabljanje in uporabljanje arhivskega gradiva*

³ U hrvatskom nazivlju odgovara terminu »registraturno gradivo«.

⁴ Zakon o arhivskem gradivu in arhivih od 16. II. 1966.

arhivskoga i registraturnoga gradiva⁵ iz 1969., što je, prema autoru, posljedica razvoja, ali i primjene znanja i dostignuća prirodoslovnih i tehničkih znanosti na područje arhivistike.

Pregled ove problematike nastavlja se navođenjem glavnih vrsta nosača zapisa te kratkim historijatom/opisom svakoga od njih, no autor se nije upuštao u pojedinačno navođenje potrebnih fizičkih, mikroklimatskih, sigurnosnih i tehničkih uvjeta njihove pohrane. Nešto detaljnije iznosi probleme koji se javljaju prilikom zaštite elektroničkoga gradiva, budući da ono zahtijeva najmanje tri razine zaštite: zaštitu samoga medija, očuvanja čitljivosti te, konačno, vjerodostojnosti. Apostrofiranje ovoga posljednjega isključivo kod elektroničkoga gradiva smatram pogrešnim, budući da je riječ o vrsti zaštite koja se kao problem javlja kod bilo kojega nosača zapisa. Vjerodostojnost svakako predstavlja jedan od problema koji arhivistika mora trajno razmatrati i rješavati, pa je bilo za očekivati da će problem biti predložen u zasebnom poglavlju.

U okviru tematike zaštite Žontar razmatra i povijest zakonodavstva koje je uređivalo područje utvrđivanja i postupanja s nacionalnom i svjetskom kulturnom baštinom na međunarodnoj i državnoj razini, i koje također, na specifičan način, a dijelom i u specifičnim uvjetima (ratna zbivanja), pokušava urediti prije svega evidentiranje arhivskoga gradiva kao dijela kulturne baštine te utvrditi načine postupanja koji će osigurati njegovu maksimalnu zaštitu.

I organizacijski okoliš zaštite gradiva Žontar drži važnim dijelom ove teme. Tako nabroja određene »faze« organiziranih sustava zaštite gradiva: od zaštite u registraturama (kancelarijama) do osnutaka središnjih nacionalnih državnih arhiva, navodeći i godine nastanka najvažnijih. Opisujući situaciju u Sloveniji, ne propušta ukazati da je slična situacija vladala i na području drugih južnoslavenskih zemalja.

Redukcionizma ima i u cjelini koja se bavi oblicima arhivskoga gradiva. Objašnjavaju se, kao oblikovne vrste gradiva, samo povelje, kancelarijsko gradivo,⁶ gradivo ostavština, službene i poslovne knjige, tiskovine, karte i nacrti, slikovni i zvučni zapisi te elektronički zapisi. Osim što ovo nisu svi oblici koje arhivski zapisi mogu poprimiti, primjećujemo i određenu nedosljednost u pristupu. Kriterij za oblik autoru je dijelom oblik fizičkoga nosača zapisa, a dijelom sadržajni kriterij. Primjerice, gradivo ostavština teško bi se uopće oblikovno moglo definirati budući da se pojedine ostavštine mogu sastojati većim dijelom od rukopisa, dok neke mogu imati i bibliotečno gradivo, fotografije, crteže i sl. O svakom navedenom obliku autor je iznio kratku povijest nastanka, razvoja i uporabe, a tek za poneke od njih predložio je i osnovne načine pohrane i probleme koji se pritom javljaju.

Najopsežnija je cjelina ona o obradi i uporabi arhivskoga gradiva.⁷ Ona sadržava poglavlja koja objašnjavaju neke osnovne arhivističke principe, zatim osnovne postupke s gradivom u arhivu te poglavlja usredotočena na pojedine aspekte uporabe gradiva. Tako se, primjerice, objašnjava princip provenijencije, princip oblikovanja arhivskih fondova i njihova tektonika te pojedine metode unutarnjega uređenja strukture fonda, sve objašnjeno s određenih teoretskih stanovišta i opisano kako se odabir pojedinoga od tih stanovišta odražava na praksu. Pojedinačni postupci koji se opisuju jesu preuzimanje gradiva u arhiv, odabiranje gradiva, sređivanje i popisivanje gradiva. Cjelina završava poglavljima o obavijesnim pomagalicama i arhivskim informacijskim sustavom te poglavljem o dostupnosti gradiva.

⁵ Navodilo o načinu izvajanja materialnega varstva arhivskega in dokumentarnega gradiva od 20. II. 1969.

⁶ Ovdje se termin »kancelarijsko« rabi kao razlikovni termin od povelja i isprava budući da je riječ o gradivu koje se pojavljuje uspostavom prvih kancelarija (dvorskih, kneževskih, gradskih itd.), a iz kojega poslije nastaje gradivo koje danas nazivamo predmetnim, a karakteristično je za državna upravna i sudska tijela.

⁷ *Uspostavljanje in uporabljanje arhivskega gradiva*

I u ovom dijelu možemo primijetiti da autor ne rabi isti metodološki pristup u svakom poglavlju: ponegdje veći dio prostora daje povijesnom pregledu (načelo provenijencije, preuzimanje gradiva u arhiv) ili samom postupku (popisivanje gradiva), a ponegdje se detaljno opisuje praksa u pojedinoj zemlji (oblikovanje arhivskih fondova).

Poglavlje koje govori o dopunjavanju fondova, a riječ je o Žontarovu stavu da zbirke arhivskoga gradiva unutar arhiva nadopunjuju njegove fondove, upitno je sa stajališta suvremene arhivističke teorije. Naime, nastanak tematskih zbirka ili je (uglavnom) povijesno uvjetovan ili one nastaju kao skupine specifičnoga gradiva za koje možemo reći da nadopunjuje sliku o jednom vremenu, prostoru, društvu i vezama među sastavnicama toga društva, no neovisno o fondovima.

Način pisanja knjige dovodi nas u dilemu o njezinoj namijeni. Sam autor u uvodu naglašava kako je središnja težnja knjige pokušaj širenja profesionalnosti i kompetencije arhivskih djelatnika. I obrađena poglavlja upućuju prije svega na orijentaciju k arhivistima budući da su izostala poglavlja s osnovnim postupanjem s gradivom u pismohranama (odabiranje, izlučivanje, materijalni uvjeti čuvanja, evidencije, predaja arhivskoga gradiva mjerodavnomu arhivu itd.). Ovo možda upućuje i na autorovo viđenje arhivistike, iako se teško možemo ne složiti s danas generalnim stavom da ona kao znanost više ne može opstati bez premještanja uloge arhivista na sam početak nastanka gradiva. I ne samo na početak nastanka, nego i bez uključivanja arhivista u kreiranje sustava spisovodstva kao jednoga zaokruženog informacijskog sustava, osmišljenost kojega će rezultirati i za arhiviste poželjnim posljedicama. S druge strane, budući da su raščlanjeni samo najvažniji pojmovi, dojam je da se priručnik prije svega odnosi na arhiviste pripravnike, napose stoga što nisu ni spomenuti mnogi prijepori unutar arhivističke kako struke, tako i znanosti. Tamo gdje su pak spomenuti,⁸ u pojedinim slučajevima (npr. prijenos težišta vrjednovanja sa sadržaja na funkciju) nije dovoljno istaknuta sva dramatičnost različitoga poimanja, odnosno različite posljedice takvih poimanja.

Ogoljelost pristupa može nas usmjeriti i na pomisao kako je namjera bila upoznavanje šire publike s problematikom arhivskoga gradiva i postupanja s njim. Riječju, knjiga ostavlja dojam pomalo proizvoljnoga izbora pojmova, a nije ujednačena ni u njihovoj obradbi.

Pomalo je nespretna i organizacija knjige, koja popis literature nabraja iza svakoga poglavlja, što nema posebnoga smisla i razloga. Naime, tekst nije opremljen bilješkama, što ozbiljnijemu čitatelju smeta, a cijeli ovaj koncept opet upućuje na relativno nezahtjevna čitatelja, kojega će sam popis literature možebitno uputiti na nešto više, pri čemu neće morati odgonetavati koja se literatura odnosi na koje područje. Stvarnu pomoć u snalaženju predstavlja imensko i stvarno kazalo, kojim je knjiga opremljena, a na kraju teksta pridodan je sažetak na engleskom jeziku.

Silvija Babić

⁸ Sam Žontar u uvodu navodi kako mu je, između ostaloga, namjera pobrojati neke nove oglede na stare probleme, str. 9.